

Fasismidiskurssien verkossa

HAUG, Wolfgang Fritz. Vom hilflosen Antifaschismus zur Gnade der späten Geburt. Berlin/West, Argument, 1987. 336 s.

Tämä Haugin uusi kirja, joka sisältää myös hiukan vanhaa, tarjoaa jännittävän matkan Länsi-Saksan julkisten diskurssien mutkikkaassa verkossa. Po. diskurssit koskevat Saksan natsimenneisyyttä, mutta samalla niihin sisältyy Liittotasavallan nykyistä hegemonista tilannetta koskevia implikaatioita. Haug lukee näitä diskursseja tavalla, joka on yhtäaikaisesti tutkimusta ja kriittistä polemiikkaa: tulos on "sekoitus sisällön erittelyä ja kiistakirjoitusta" (s. 31). Oppaanaan hänellä on asioihin tarttuva ajattelu (eingreifendes Denken). Luenta ei siten tapahdu 'neutraalin' tieteen 'puhtaassa' ilmassa. Sen perustavana näkökulmana on käsitys, ettei natsimenneisyyden tulkinna - kuten ei myöskään siitä esitettyjen tulkintojen tulkinna - tule pysähtyä "subjekteihin, näiden nimityksiin, artikulaatioihin, ajatuksiin eikä tarkoitukseen" vaan on mentävä niiden takana oleviin "yhteiskunnallisiin suhteisiin ja näissä tapahtuvaan antagonistiseen toimintaan" (s. 238). Haugin pääpyrkimys on antaa diskurssien itsensä puhua tämän viitekehysten puitteissa.

Kirja jakautuu kahteen osaan. Ensimmäisenä osana on hiukan muokattu uusintapainos alunperin 1967 ilmestyneestä kirjasta *Der hilflose Antifaschismus*. Siinä luennan kohteena on joukko yliopiston ja fasismien suhdetta koskevia esitelmiä, joita pidettiin opiskelijoiden vaatimuksesta 60-luvun puolimaissa eräissä Liittotasavallan yliopistoissa. Tätä aineistoa Haug tutkii mm. seuraavien teemojen

osalta: miten esitelmissä puhuttiin fasismista, mikä niissä määriteltiin sen olemuksiksi, miten niissä selitettiin saksalaisten professorien taipuvuutta fasismiin jne. Luennan mukaan aineisto muodostaa melko heterogeenisen diskurssiverkon, mutta tästä epäyhtenäisyydestä huolimatta voitiin esitelmissä ilmenevää asennoitumista fasismiin kutsua kaikkina "avuttomaksi". Tämä johtuu siitä, että niissä fasismi 'kuitattiin hengiltä' pitkälti henkis-moralistisin argumentein sen sijaan että olisi eritelty teoreettisesti perustellulla tavalla sen yhteiskunnallistaloudellista ja poliittista perustaa, siis että niissä pitkälti sivuutettiin "teoreettinen vaatimus fasismianalyysistä" ja keskityttiin "tätä menneisyyttä koskevan yhteisen asenteen ideologiseen vannomiseen" (s. 157). Tällaisen erittelyn puuttuessa ei fasismista - silmämääränä sen mahdollisen uudestipaluun torjuminen - voi paljoakaan oppia. Kuvaavaa on edelleen, että monissa esitelmissä fasismi samastettiin marxismiin tai kommunismiin, jolloin antifasismi alkaa samalla merkitä antikommunismia: "Useiden esitelmien sävy oli seuraava: fasismi on passé, päivänsisästä on kamppailu marxismia vastaan." (S. 141)

Toisen osan ytimen muodostaa Liittotasavallassa 80-luvun puolivälistä käydyt ns. 'historioitsijakiistan' luenta. Myös tämä kiista koskee natsimenneisyyttä. Haug asettaa sen Liittotasavallan sodanjälkeisen historian kokonaisuuteen; sen tarkastelua hän pohjustaa lukemalla joukon sitä edeltäviä esitelmiä ja puheita, joissa tuon kiistan diskursiivinen tausta jo hahmottui. Kaikkiaan toisessa osassa tutkittu aineisto on vielä heterogeenisempää kuin ensimmäisessä osassa. Sen erittelytaso on aikaisempaa huomattavasti konkreettisempi; aineistoa ei hajoteta erillisiksi teemoiksi vaan sitä seurataan yksityiskohtaisesti kaikissa sen käänneissä ja vivahteissa; kiistan eri osapuolten lausumia pelataan toisiaan vastaan, strategioita ja vastastrategioita paljastetaan, tiettyjen dynamiikkojen itsenäistyminen osoitetaan jne. Ja kaikki tämä tapahtuu ottaen huomioon Liittotasavallan nykypoliittisen tilanteen, sisäpoliittiset voimasuhteet, itä-länsi -suhteet samoin kuin muutokset kohden huipputeknologista kapitalismia. Näin rikkaasta esityksestä on hieman vaikeaa

tiivistää esiin selvää kokonaiskuvaa.

Joka tapauksessa on selvää, että 'historioitsijakiistassa' on Haugin mukaan kyse poliittisesti latautuneesta kamppailusta, joka koskee natsimenneisyyden tulkitsemista ja/tai asennoitumista siihen. Tulkinnat ja asennoitumiset kumpuavat nykytilanteen poliittisesti erisuuntaisista arvoista; toisaalta ne palvelevat sen välienselvittelyn motivaatioperustana, jota Liittotasavallan nykyisestä ja tulevasta sisä- ja ulkopoliittisesta suunnasta käydään. Kiista on siten monimutkaisesti vuorottelevaa pellä inenneisyyden ja nykyisyyden/tulevaisuuden välillä. Huomautettakoon, ettei siinä ole kyse mistään itsestään puhjenneesta prosessista vaan laajemman tapahtumakulun tietyistä ilmentymistä. Jos tätä ei oteta huomioon, siis jos historioitsijoiden lausumat repäistään irti siitä mutkikkaasta jatkumosta, johon ne tosiasiaa sijoittuvat - kuten useimmissa kiistaa käsittelevissä kirjoissa on käynyt - niin tällöin, kuten Haug osoittaa, luodaan pelkkä abstraktio.

Lähemmin kiistan esitykseen mentäessä on aluksi todettava, että tuo esitys tekee kiistan osapuolten poliittiselle heterogeenisuudelle enemmän oikeutta kuin vastaava esitys ensimmäisessä osassa: sille luonteenomainen naiivi oikeisto-vasemmisto -asetelma on nyt voitettu. Vivahteita hieman yksinkertaistaen voidaan sanoa, että oikeistokonservatiivisella offensiivilla oli - "joukkotiedotusvälineiden poliittisesta kulttuurista" (s. 14) johtuen - kiistassa yliote; toiset, liberaalimmat äänet pääsivät esiin vain muutamassa suuremmissa viestimissä kuten ZEITissa ja Frankfurter Rundschau. Mitä marxilaiselta taholta esiintuotuun tulee, niin on kuin nämä interventiot eivät olisi "koskaan ilmestyneet" (s. 15), koska ne saivat tilaa vain pienissä aikakauslehdissä. Tämän tilanteen huomioonottaen voidaan kysyä, missä määrin kiista koskee aitoja vaihtoehtoja tai vain 'näennäsvaihtoehtoja' - seikka, johon myös Haug viittaa (vrt. ss. 222-233).

Oikeistokonservatiivien tuolloista julkista lähtökohta-asennetta natsimenneisyyteen voidaan kuvata vaatimukseksi, että asialle on pantava loppupiste. Kyse on asenteesta, jonka mukaan menneisyyden alituinen pohtiminen tekee Liittotasavallan kyvyttömäksi tulevaisuuden

suhteen, koska näin syyllisyydentunnetta pidetään julkisuudessa jatkuvasti yllä. Tämän julkisen strategian takana oli toki tulkintakamppailu natsimenneisyydestä jatkuvasti käynnissä. 'Historioitsijakiistan' puhkeaminen - jonka tärkeimpiä virikkeitä oli ZEITissa 1986 julkaistu Habermasin artikkeli - ravisteli juuri tuota strategiaa. Oikeistokonservatiivisille historioitsijoille ei jäänyt muuta vaihtoehtoa kuin alkaa käydä siihen asti taustalle jäänyttä tulkintakamppailua laajemmalla julkisuudessa. He hyödynsivät tällöin kahdentyyppistä strategiaa: yhtäältä he yrittivät erilaisin tempuin mitätöidä Habermasin ja tätä kannattavat; toisaalta he turvautuivat apologetisiin tulkintoihin, jolloin vanha fasismin ja kommunismin samastaminen nousi avainasemaan. Koska Hitler on kuollut, mutta Neuvostoliitto jatkaa olemassaoloaan, siirtää tuo samastus kaiken inkriminaation "yhä olemassaolevan neuvostoliittolaisen 'totalitarismin'" kontrolle (s. 255).

Habermasin ja häntä enemmän tai vähemmän kannattavien liberaalien kohdalla ei suinkaan ollut kyse mistään käänteestä itään. Siten he eivät myöskään olleet kehittäneet argumentteja, joilla tuon samastamisen olisi voinut problematisoida. Siksi oikeistokonservatiivisille ei ollut erityisemmin vaikeaa osoittaa epäjohtonmukaisuuksia Habermasin argumentaatiossa ja pakottaa häntä perääntymään. Sitäpaitsi Habermasin tulkinta natsimenneisyydestä ei ollut "historiallista materialismia" vaan "historiallista moralismia" (s. 280). Hän käy kamppailua poliittisesta moraalista, so. ideologisesta mahdollista, jolla on suuri painoarvo. Tosin hän käy tuota kamppailua yhteiskunnan ylle itsenäistyneessä ideologisessa. Tästä syystä habermasilainen moralismi on kyytön torjumaan fasismin mahdollista uutta nousua, kuten häneen kohdistettu vasemmistolainen kritiikki on Weimarin tasavaltaan viitaten osoittanut (vrt. s. 283-284).

Haug itse luonnehtii kirjaansa "materiaalianalyysiksi" (s. 12). Se on - nimenomaan toisen osansa osalta - selvästikin tarkoitettu interventioksi jatkuvasti käynnissä olevaan poliittiseen keskusteluun; samalla se on tiettyjen julkisten diskurssien ja niitä määrävien ehtojen 'alkalaishistoriaa'. Nämä näkökohdat

selittävät sen esitysmuotoa, esim. sitä, että siinä empiirisen aineiston kuvaukset ja teoreettisluontoisemmat selitykset kulkevat enemmän tai vähemmän lomitain. Tämän esitysmuodon tähden on ainakin sellaiselle ulkopuoliselle, joka ei ennestään tunne tutkittua tapahtumakulkua, melko vaikeaa seurata punaista lankaa läpi kaikkien käänteiden.

Diskurssien luenta perustuu eräänlaiseen diskurssianalyysiin, joka tuntuu aika spontaanilta. Ensimmäisessä osassa toki viitataan ohimennen kielikritiikkiin; toisesta osasta vastaavat metodologiset viittaukset puuttuvat tykkäänään. Sovelletun lukutavan tarkemman pohtimisen kannalta olisi ollut eduksi, jos se olisi suhteutettu erilaisissa muissa diskurssi-analyytisissä tutkimuksissa sovellettuihin. Lähtökohtia tälle olisi tarjonnut esim. East Anglia -ryhmän työ kielen ja ideologian kimpussa (ks. mm. Fowler et al., *Language and Control*, London 1979 sekä Kress & Hodge, *Language as Ideology*, London 1979). Myös siitä, mitä nk. "Nukespeakista" on kirjoitettu, olisi varmasti jotain ammennettavissa (ks. mm. Aubrey (ed.), *Nukespeak: The Media and the Bomb*, London 1982). Nämä huomautukset eivät toki tarkoita, että Haugin lukutapaa pitäisi moittia. Päinvastoin se on sellaisenaan tuonut esiin erittäin mielenkiintoisia ja jännittäviä tuloksia.

Veikko Pietilä

Tuomareita ilman lakikirjoja

CHRISTIANS, Clifford G. & ROTZOLE, Kim B. & FACKLES, Mark. *Media Ethics. Cases and Moral Reasoning* (2nd ed.). Longman, New York and London, 1987.

GOODWIN, H. Eugene. *Groping for Ethics in Journalism*. Iowa State Univ. Press (3rd printing), 1986.

ELLIOTT, Deni (ed.). *Responsible Journalism*. Sage Publications, Beverly Hills, 1986.

MEYER, Philip. *Ethical Journalism*. Longman, New York and London, 1987.

Eettisten normien määrittelemineen journalismille on varmasti tarpeellista, mutta miten ratkaista ongelma kahlitsematta sananvapautta? Voidaanko journalistisesta etiikasta kuitenkin sopia yleisemmin hyväksyttävällä tavalla? Joukkoviestimien - median - eittämättä kasvanut (ja kontrolloimaton) vaikutusvalta on lisännyt perustellusti teoreettisemmän mielenkiinnon suuntautumista media-eettisiin kysymyksiin.

Käsillä olevissa teoksissa joukko eturivin amerikkalaistutkijoita pyrkii kokoamaan journalismin etiikkaan liittyvät kysymykset tiiviisiin yleistyksiin. Louis W. Hodges lähestyy ongelmaa viittaamalla lääkäreiden ammattietiikkaan - kaikkihan sen ymmärtävät. Lainoppineiden oletetaan toimivan "lain vartijoina". Mutta miten journalistien laita mahtaa olla? Omaksuvatko he ammattiinsa valmistautuessaan tietyt eettiset periaatteet: oman työnsä kunniallisen hoitamisen edellyttämän journalismieettisen näkemys? Hodges lähestyy ongelmaa kysymällä, mikä on ja mikä pitäisi olla lehdistön tehtävä ja rooli liberaalissa demokratiassa? Kysymys koskettaa syvästi journalismin etiikkaa.

Eettiset periaatteet

- kirjatut ja kirjaamattomat

Journalistisessa etiikassa on kysymys enemmän kuin sananvapaudesta ja siihen liittyvästä lainsäädännöstä. Laki